

תורה ומדינה הלכה למעשה-חיוב תשלום על נזקים בעידן הביטוחים

ראשי פרקים

- 1. הציל חמורו של חברו ועלה חמורו מאליו- משמיא רחימו עליה**
- 2. מחלוקת האור שמח והרי בשמים בדבר חובת תשלום הנזק המבוטח ע"י המזיק**
- 3. חיוב התשלום על הנזק גם ע"י המזיק וגם ע"י חברת הביטוח בשיטת האור שמח- כפל תשלומים**
- 4. למי שייך הנכס המבוטח לניזק או לחברת הביטוח**
- 5. יכולת תביעת הניזק את חברת הביטוח של המזיק באופן ישיר**
- 6. חיוב תשלומי הנזק על המזיק וחברת הביטוח בחבלה גופנית לשיטת הרי בשמים**
- 7. חובת התשלומים על נזקים והמצווה להישמר מלהזיק בעידן הביטוחים**

1. הציל חמורו של חברו ועלה חמורו מאליו- משמיא רחימו עליה

המשנה במסכת ב"ק עוסקת במקרה בו היו מצויים בידי שני חברים חמורים, חמור אחד לכל אחד מהם, ונפלו החמורים לנהר, כאשר חמור אחד מהם שווה הרבה מאוד, והשני פחות. בעל החמור השווה פחות, הסכים להציל את החמור של חברו בתנאי שהלה ישלם לו שכר כפי שסוכם טרם ההצלה, ובנוסף לכך ישלם לו על חמורו שיטבע, כתוצאה מכך שלא יציל אותו. כאשר סיכמו הצדדים על השכר אותו ישלם לו החבר על הצלת חמורו, ידעו גם ידעו שהחמור של המציל ימות בנהר. המשנה אומרת שבמצב זה, ע"פ התנאי שסוכם ביניהם, צריך הלה לשלם לו גם על החמור שמת, ככל תנאי שבממון. על משנה זו שואלת הגמ' מה יהיה הדין כאשר התנה המציל טרם הצלתו, שמוכן להציל את חמור חברו, אך זאת בתנאי שהלה ישלם לו מעבר לשכר על הטרחא, גם את עלות התשלום של חמורו שימות בנהר, אולם למרות מחשבתם החמור עלה מעצמו מהנהר בדרכים שונות, ועתה עומד בפניהם בריא ושלם. האם צריך לשלם לחבר שלו את דמי חמורו כפי שסוכם, או שמא התשלום היה על דעת זה שהחמור לא יצליח לצאת מנהר, אך כיוון שכעת החמור יצא מהנהר, נפטר הלה מלשלם לו על חמורו. רב מכריע בשאלה זו ואומר: "משמיא רחימו ליה". דהיינו, מכיוון שמן השמים גלגלו מצב לא צפוי זה, בו החמור הצליח לצאת מהנהר בכח עצמו חרף כל התחזיות, חייב הלה לשלם לו כפי שסיכמו ביניהם. משום שאנו מתייחסים למצב כאילו החמור אכן מת בנהר, ומה שהצליח לצאת, זה מעין פרס שזכה בו בעליו מן השמים. הראשונים נחלקו בהבנת תשובתו של רב, וכן נמצאת מחלוקת זו בירושלמי. לדעת הנימוקי יוסף, מעמדו של החמור שעלה מעצמו מן הנהר בניגוד לתחזיות, הינו הפקר גמור. שהרי אם אינו הפקר, ונשאר קצת בידי בעליו, צודק חברו בטענתו שמעולם לא הפסיד חמור זה והרי הוא לפניו, ואין כל סיבה שישלם לו על החמור שלו כאשר מעולם לא נפרד ממנו. בדבר החיוב לעמוד בתנאי שהתנו יאמר החבר, שהינו מעין מקח טעות, שהרי באופן ברור התנאי היה מתוך הבנה שהחמור לא ישרוד וימות בנהר. לכן מבין הנימוקי יוסף, שאין מנוס מן ההבנה לפיה, החמור כלל אינו שייך לבעליו מרגע שהבין שלא יוכל עוד להצילו, וממילא התייאש ממנו לחלוטין, ומכיוון שכך למעשה הפקירו לחלוטין. עתה כאשר יצא החמור בנס מן המים, אינו אותו חמור שהיה שייך לבעליו, אלא מעין חמור חדש שזכה בו מן ההפקר, ולכן אין הצדקה בטענתו של חברו להיפטר מן התשלום, שהרי החמור שעליו התנו אינו עומד לפניהם אלא חמור אחר. לעומת זאת הראב"ד המובא בשיטה מקובצת סובר כהמשך דברי הגמ', אשר לפיה ברור באופן מובהק שאין הפקר גמור של החמור, אלא הפקר בתנאי שלא יצא החמור מן הנהר. נראה שהסיבה לכך שאינו מתייאש לחלוטין מחמורו הטובע הינה כדברי התוספות, משום שמדובר במצב בו יכול הוא להציל את חמורו ביחד עם החמור של חברו אם יתאמץ מאמץ גדול. לכן, למרות שלא עשה כן ועלה החמור מאליו, לא התייאש בעל החמור כלל. לכאורה אם כך הדבר, אכן לא מובן מדוע רב אומר שצריך חברו לשלם לו על החמור, הרי החמור מעולם לא יצא מרשותו, אלא רק התייאש ממנו על תנאי שימות בנהר, אך לא התייאש יאוש גמור, ולא הפקירו מעולם. יש לציין שהשאלה אינה רק על דברי הראב"ד והתוספות, אלא על פשט דברי הגמ' ב"ק הנ"ל, לפיה זהו המקרה שלא התייאש לחלוטין בעל החמור. הרמ"א פוסק כדברי הנימוקי יוסף ואומר שהחמור שעלה מעצמו בניגוד לציפיות הינו הפקר, והינו חמור אחר לחלוטין, וכל הקודם זכה בו, בין אם הינו בעליו הקודמים אשר הפקירו, ובין אם אדם אחר, ככל דיני הפקר גמור, כפי שמבין את הסוגיה הנימוקי יוסף.

2. מחלוקת האור שמח והרי בשמים בדבר חובת תשלום הנזק המבוטח ע"י המזיק

האחרונים בעסקם בסוגיית חיוב המזיק לפצות את הנזק על נכס שהיה מבוטח, רואים בגמ' הנ"ל כמקור לסוגיית פיצוי נזקים כאשר הנכס הנזק היה מבוטח. לדברי האור שמח, בוודאי שחייב המזיק לפצות את הנזק שהרי הזיק לו, ומה זה משנה אם ביטח הנזק את נכסיו. המקור לדבריו הינו הסוגיה לעיל, לפיה ישנה יכולת לבעל החמור שניצל לדרוש מחברו לשלם לו כפי שסוכם ביניהם, ולא יכול חברו לטעון שעל דעת זה שיעלה חמורו לא התנה עמו, משום שיכול לומר לו מה אכפת לך כמה שנעשה לי נס, והחמור יצא מעצמו. באופן דומה יכול בעל הנכס המבוטח לומר לחברו, מה אכפת לך שהנכס שלי מבוטח, הרי לא אתה זה שביטחת אותו אלא אני, ולכן כיוון שאתה הזקת, אתה צריך לשלם על נזקיך. נראה שדעת האור שמח מתאימה להבנת הראב"ד הנ"ל, לפיה אכן הנכס היה שייך לנזק כל הזמן ולא הפקיר אותו מעולם. אולם כיוון שאין כל קשר בין מה שעשה הנזק (ביטוח הנכס) לבין הנזק שגרם המזיק, חייב המזיק לעמוד בהתחייבות שלו, שנוצרה כתוצאה מהנזק שגרם. נראה שהאור שמח מבין, שגם הרמ"א הסובר כדברי הנימוקי יוסף, יודה בנזק לרכוש מבוטח. שהרי בדין המובא בגמ', אכן ישנה טענה חזקה לנתבע להיפטר, משום שעל דעת זה שיצא החמור מעצמו מהנהר, לא ירד להסכם עם חברו. לעומת זאת באדם המזיק, כלל לא ירד להסכם עם חברו אלא מחויב ועומד מהר סיני לפצות את חברו על הנזקים, ולא יכול לבא ולטעון שהזיק על דעת העובדה שלא יצטרך לשלם לחברו מפאת העובדה שהנכס מבוטח, שהרי אסור לו להזיק לחברו בכל מקרה. לעומת זאת שו"ת הרי בשמים חולק על דברי האור שמח, וסובר שהמזיק לא יתחייב לשלם לנזק דבר בנכס מבוטח, שהרי כלל לא גרם לו נזק מעולם, משום שהביטוח למעשה מפצה אותו מיד ע"פ ההסכם ביניהם, וממילא לא נחשב הדבר כנזק כלל. יסוד דבריו מושתתים על הבנת הנימוקי יוסף בסוגיה הנ"ל, לפיהם החמור שעלה מעצמו הינו הפקר גמור, ולכן יתחייב חברו לשלם לו. משום שהחמור עליו התחייב לפצותו, אכן לא קיים עוד, והחמור העומד לפנייהם הינו חמור אחר לחלוטין. ממשך בעל שו"ת הרי בשמים ואומר, שבנזק של נכס מבוטח אין הדבר כן כלל. שהרי מעולם לא הפקיר הלה את הנכס המבוטח, אלא רק הוסיף חברת ביטוח שתקח אחריות על הנזק. ממילא, כיוון שמעולם לא הופקר הנכס הנזק לא יתחייב המזיק בתשלום, כיוון שהלה מקבל את תשלומו מכיוון אחר- חברת הביטוח. דבריו אלו של שו"ת הרי בשמים לכאורה מוקשים, שהרי כיצד ניתן לומר שהמזיק לא הזיק לו מעולם, הדיון אמור לעסוק בחובת הפיצויים, של המזיק ולא בעשיית הנזק עליו אין עוררים שאכן התבצע.

3. חיוב התשלום על הנזק גם ע"י המזיק וגם ע"י חברת הביטוח בשיטת האור שמח- כפל תשלומים

ע"פ דברי האור שמח, עולה תמונה מאוד תמוהה לכאורה. ע"פ דבריו נראה, שישנן שתי מערכות תשלום בלתי תלויות זו בזו. על נזק אחד יקבל הנזק, גם פיצוי מחברת הביטוח, וגם פיצוי מהמזיק, שהרי הוא זה שהזיק לו, וכדבריו אין לו עסק עם העובדה שנכס זה היה מבוטח ע"י חברת ביטוח. לכאורה ניתן לומר שדין זה למד האור שמח מדברי הגמ' ב"ק הנ"ל, לפיה יכול להיות מצב בו אדם מקבל גם תשלום על החמור, ע"פ ההסכם שערך עם חברו טרם הציל את חמורו, וגם את החמור עצמו שעלה באופן לא צפוי ובגדר נס. אולם קשה להוכיח דין זה מהגמ' הנ"ל, משום שכאמור ניתן ללמוד את הסוגיה כדברי הנימוקי יוסף, הסובר שלא מדובר כאן בכפל תשלומים, אלא בתשלום אחד של חברו, כפי שסוכם, והחמור אשר ניצל בגדר נס, הינו מעין חמור חדש שאינו קשור לחמור שנפל לנהר, משום שבעליו התיימש ממנו לחלוטין, וממילא הפקירו. לכן לא ניתן להוכיח יסוד זה מהגמ' הנ"ל. אולם נראה שאכן ישנו מקור לדברי האור שמח, לפיו ניתן למצוא מצבים בהם אדם שרכשו נזוק, יקבל כפל תשלומים. המשנה במסכת בבא מציעא, מביאה מקרה בו אדם שכר פרה מחברו והשאיל אותה לאחר ומתה הפרה אצל השואל באונס. כידוע השואל חייב באונסים, אולם השוכר פטור באונסים. במצב זה אומרת המשנה, שישלם השואל לשוכר, אך השוכר יהיה פטור מלשלם לבעלים, שהרי פטור הוא על האונסים. אולם ר' יוסי סובר, שכיוון שהפרה אינה שייכת לשוכר אלא לבעלים, ישלם השואל לבעלים ולא לשוכר. הגמ' על משנה זו אומרת, שע"פ עקרון זה המובא במשנה, לפעמים ישנו מצב בו יאלץ השואל לשלם פעמים לשוכר. כגון במצב בו השכיר מהבעלים לתקופה ארוכה, והשאיל ממנו השואל לתקופה קצרה יותר. לאחר מכן, חזר השוכר והשכיר מהמשאיל לתקופה קצרה יותר, וחזר השואל והשאיל לתקופה קצרה יותר מהשוכר, ומתה הפרה באונס אצל שואל. במצב זה אומרת הגמ', יתחייב השואל לשוכר שתי פרות, אחת על הפרה שמתה, ואחת נוספת על הפרה שיצטרך להשיב לו בתום תקופת השאלה, שיוכל הלה להשלים את זמן השכירות שנותר לו, אחר השאלה שאל ממנו השואל. הראשונים מבינים שישנם מצבים בהם גם ר' יוסי, שנפסקה הלכה כמותו, יודה שכפל התשלומים יגיע לידי השוכר, ולא לבעלים. כגון במצב בו התנו הבעלים והשוכר, שיכול השוכר להשאילו לאחרים, ואם יעשה כן כל הדין ודברים של השואל יהיה עם השוכר, ולא עם הבעלים. במצב זה ר' יוסי מודה, שכל התשלומים, אם נאנסה הפרה, יגיעו לשוכר ולא לבעלים. נמצא ע"פ גמ' זו, שאכן ישנם מצבים לפיהם ישנו כפל תשלומים. ממילא ניתן לומר ע"פ שיטת האור שמח, שגם במזיק לנכס מבוטח, ישנו מצב בו יהיה כפל תשלומים, והמזיק וחברת הביטוח ישלמו לנזק כל אחד מסיבה אחרת, המזיק משום שהזיק, וחברת הביטוח מפני שזהו ההסכם שהיה בין החברה לבין הנזק. כדברים אלו פוסק להלכה הציץ אליעזר, לתדהמתו הרבה של השואל המובא בתשובה שם, אשר כלל לא מעלה בדעתו אפשרות כזו של כפל תשלומים. במידה וחברות הביטוח מעוניינות להימנע מכפל התשלומים, מוטל עליהן לכתוב מפורשות בהסכם הביטוח, שבמידה

ויתחייב המזיק בתשלום הנזק, חברת הביטוח לא תישא בתשלומי הנזק, ולא יהיה בשום אופן כפל תשלומים. לפי האור שמח במידה ולא ציינה זאת חברת הביטוח בצורה מפורשת, יתחייבו חברת הביטוח והמזיק שניהם בתשלומי הנזק ויצא הניזק מורוח מנזק זה. לעומת דברי האור שמח, נראה ששו"ת הרי בשמים יודה לדבריו שאכן קיים מצב בו ישנו כפל תשלומים כדברי הגמ' ב"מ, אולם במצב של נזק לרכוש מבוטח, אין כפל תשלומים. משום שלדבריו, אין כל נזק במעשהו של המזיק, שהרי חברת הביטוח מפצה אותו. מדברים אלו עולה, שלכל הדעות ישנו מצב של כפל תשלומים כאשר כל תשלום בא מהותית מסיבה מובהקת אחרת, ורק כאשר התשלום הינו מאותה סיבה לחלוטין, לא ניתן לגבות תשלום כפול. נחלקו האחרונים הנ"ל, האם כפל התשלומים בחברת ביטוח הינו מאותה סיבה, או שהינו משתי סיבות שונות מהותית.

4. למי שייך הנכס המבוטח לניזק או לחברת הביטוח

קצות החושן, בהסברו לשיטת רבי יוסי שהלכה כמותו בגמ' הנ"ל, לפיה ישנה יכולת לקבל כפל תשלומים, מסביר שלא די שהבעלים יאמרו לשוכר שאם ירצה ישאיל את הפרה לאחרים, וכל הדין ודברים יהיה בין השוכר לשואל, אלא ישנו צורך שהבעלים יקנה לשוכר את הפרה. שאם לא כן, לא יוכל השוכר לקבל כפל תשלומים, משום שהפרה אינה שלו, ואין כל סיבה שייתן לו השואל תשלום על הפרה שנאנסה, אלא רק צריך למצוא לו פרה לזמן השכירות שעוד נותר לו ותו לא. הקצות מודה, שאכן לא בהכרח הקנה הבעלים את הפרה לשוכר לצורך כך, אך אומר הוא, שבנתינת הרשות להשאיל לאחרים ולדון עמם, למעשה נחשב הדבר כאילו הקנה לו פרה זו לצורך גביית התשלומים. נראה שהסיבה שבגינה נאלץ לומר זאת קצות החושן הינה, שאם לא יקנה את הפרה לשוכר, נחשב הדבר עדיין כאילו עושה השוכר סחורה בפרה של חברו, דבר שלפי ר' יוסי, אינו מתקבל על הדעת, ולכן חולק על חכמים במשנה בעניין זה. מקרה דומה שנראה כמקור לדברי קצות החושן בהבנתו בסוגיה, הינם דברי המשנה במסכת בבא מציעא, האומרת ששומר חינום אשר העדיף להימנע משבועה על כך שהחפץ עליו היה צריך לשמור נגב, וממילא יפטר מתשלומים עליו, והחליט לשלם לבעלים את שווי החפץ, ולאחר מכן נמצא הגנב, יחזיר הכסף כולל תשלומים נוספים אותם הוא חייב כתוצאה מהגניבה, כתשלומי כפל וכדומה, לשומר חינום ולא לבעלים. הסיבה לכך הינה כדברי הגמ', שנחשב הדבר, שכבר בעת קבלת השמירה, התנו השומר והבעלים שבמידה וירצה השומר לשלם לבעלים ולא להישבע ולהיפטר, יחשב הדבר שקונה הוא את החפץ מהבעלים לעניין זה, וממילא אם ימצא החפץ הגנוב אצל הגנב ישלם הגנב לשומר, שהרי הבעלים הקנה לו החפץ לעניין זה. ע"פ יסוד זה, היה מי שרצה לטעון, שכך הדין גם בחברת הביטוח, שחובת התשלום של המזיק הינה ישירות לחברת הביטוח, משום שלמעשה קנתה חברת הביטוח את הנכס המבוטח מבעליו כדין השומר הנ"ל. ממילא לפי הבנה זו, אין מצב של כפל תשלומים, משום שהמזיק צריך לשלם לחברת הביטוח, וחברת הביטוח, ע"פ ההסכם שחתמה עם המבוטח, מחויבת לפצות אותו על הנזק שנגרם לו. לכן כפי שנראה מדברי הגמ', יכול להיות מצב להבנה זו, שחברת הביטוח תרויח כסף מהנכס הניזוק, כפי שהשומר לעיתים מרוויח תשלומי כפל ותשלומי ארבעה וחמישה, אם קנה את החפץ לעניין חיוב התשלומים מהבעלים. ע"פ המצבים השכיחים בימינו, תוכל חברת הביטוח ע"פ הבנה זו, להחליט בכל נזק שנגרם לרכב, לקחת אותו אליה, לשלם לבעל הרכב את המגיע לו לפי ההסכם, להשביח את הרכב ולמוכרו, ולהניב ממנו רווחים, כל זאת בעל כורחו של בעל הרכב, שהרי בכל מצב של נזק לרכב, אין עוד הרכב שייך לו. שיטה זו סוברת כשיטתו של שו"ת הרי בשמים, לפיה אין כל מצב של כפל תשלומים, אלא המזיק ישלם לחברת הביטוח, והיא תשלם לניזק, אולם בניגוד לדברי הרי בשמים, הסובר שהמזיק נפטר לגמרי מהתשלומים, ע"פ דעה זו המובאת בשאלה למהרש"ם, המזיק חייב לשלם, אך לא לניזק אלא לחברת הביטוח. אולם המהרש"ם בתשובתו סובר, שכל חיוב תשלומים של המזיק הינו לניזק בלבד, ואם אין תנאי מפורש של חברת הביטוח על כך שהמזיק ישלם ישירות לה ולא לניזק, כל הדין ודברים של המזיק הינו עם הניזק ולא עם חברת הביטוח שלו. למרות זאת סובר המהרש"ם שהן הניזק והן חברת הביטוח, יכולים לתבוע את חובם מהמזיק למרות שכאמור הוא מבין שהחפץ נשאר באופן גמור ומוחלט בידי הניזק. ע"פ דבריו, לא תוכל חברת הביטוח לקחת את הרכב לעצמה, בכל נזק שקרה ולשלם לניזק את שוויו ע"פ ההסכם ביניהם, אלא רק בהסכמת הניזק, משום שמתחילה ועד סוף נשאר הוא הבעלים היחידים של הנכס הניזוק. המהרש"ם ממשיך ואומר, ע"פ העיקרון אותו הבאנו לעיל, שאין כל קשר בין חובת התשלום המוטלת על המזיק, לבין חובת התשלום המוטלת על חברת הביטוח. המזיק צריך לפצות את הניזק עבור הנזק שגרם, ולא יכול הוא לומר שכלל לא גרם נזק, כפי שמבין האור שמח, וחברת הביטוח אינה משלמת על הנזק שנגרם, שאם היה כן, לא היה כל חובת כפל תשלומים כפי שהסברנו לעיל, אלא חברת הביטוח למעשה, משלמת על העסקה בינה לבין בעל הנכס, לפיה אם ניזק הנכס, או יגב וכדומה, מתחייבת חברת הביטוח לשלם סכום מסוים שיקבע בזמן ההסכם. עבור זאת משלם בעל הנכס המבוטח לחברת הביטוח סכום כסף חודשי. נמצא שתשלום הביטוח, אינו ישירות על הנזק אלא מילוי הסכם בין חברת הביטוח לבין המבוטח,

שתנאי התשלומים הינו בהנחה שאירע נזק. נראה שעל יסוד זה חולק הרי בשמים ואומר, שחברת הביטוח נחשבת כעין שומר אשר בחר לשלם לניזק, ע"פ ההסכם שחתם אתו וע"י תשלום זה למעשה קנתה חברת הביטוח את הנכס הניזוק, ונהיית היא הבעלים של הנכס. ממילא מובן מדוע סובר שהמזיק לא חייב דבר לניזק, וכל דבריו הינם מול חברת הביטוח- הבעלים של הנכס הניזוק. מתוך יסוד מחלוקת זו בין הרי בשמים לאור שמח והמהרש"ם, בדבר השאלה מי נחשב הבעלים של הנכס המבוטח, עולות מספר מחלוקות ביניהם הלכה למעשה. דוגמא לכך ניתן למצוא, בדבר החיוב של הניזק לסייע לחברת הביטוח לבדוק מי הוא אשר הזיק או גנב לו את הרכב. לפי המהרש"ם כיוון שהרכב שלו, וישנו הסכם חיצוני בלבד בין הניזק לחברת הביטוח, חובת החיפוש אחר המזיק הינה גם של הניזק, ומחויב הוא, לכל הפחות בדיני שמים, לסייע לחברת הביטוח בחיפוש אחר הניזק, אף אם ע"פ ההסכם ביניהם לא יהיה כפל תשלומים, והמזיק יאלץ לשלם לחברת הביטוח. אך כיוון שהנכס של הניזק, ולא של חברת הביטוח, מחויב הניזק לסייע בידם למצוא את המזיק, ולתת להם כל מידע שיש בידו. כ"כ, כיוון שהנכס לחלוטין של הניזק ולא של חברת הביטוח, יכול הניזק להחליט על דעת עצמו לא להפעיל את פוליסת הביטוח, ולבקש את כל התשלום מהמזיק. שהרי הנכס שלו, ובידו לעשות בו כרצונו, ולא יכול המזיק לחייב את הניזק להפעיל את פוליסת הביטוח. לעומת זאת לדעת הרי בשמים, אין כל חובה לניזק, אף לא בדיני שמים, לסייע לחברת הביטוח למצוא את הגנב. שהרי מכר הניזק לחברת הביטוח את כל הקשר והיכולת שלו להוציא ממון מהמזיק, ואין למזיק כל דין ודברים עמו, ממילא כל ההתנהלות בגביית תשלום הנזק הינה באחריות חברת הביטוח לחלוטין. כ"כ לא יכול הניזק להחליט על דעת עצמו, שלא להפעיל את פוליסת הביטוח, ולקבל את תשלומי הנזק ישירות מהמזיק, משום שאין לו כל דין ודברים עמו כאמור. השלכה נוספת ליסוד מחלוקת הנ"ל הינה בדבר השאלה, האם הניזק יכול להזיק באופנים מסוימים לנכס המבוטח, בלא תנאי ברור האוסר עליו לעשות כן, המובא בהסכם עם חברת הביטוח. לדעת האור שמח יהיה מותר לו הדבר באופנים מסוימים, וכ"ש שיוכל להתרשל בשמירתו של החפץ. לעומת זאת לדברי הרי בשמים, אין החפץ שלו להחליט להזיק לו בשום אופן, אף בלא תנאי ברור בעניין זה, המובא בהסכם שלו עם חברת הביטוח. ע"פ דברים אלו ניתן יהיה להסביר את דברי הראב"ד הנ"ל, לפיהם החמור נשאר אצל בעליו לאורך כל הזמן ועדיין יתחייב חברו לשלם לו עליו, למרות שאומדנא דמוכח, שלא רצה לשלם לו על החמור באופן זה שעלה החמור מאליו מהנהר. אלא שמבין הראב"ד שהסכם זה אינו על החמור ישירות, אלא מעין תנאי תשלומים על הטרחה שטורח הוא להציל את חמורו של חברו, וכחלק מתשלומי הטרחה, תמחרו הצדדים חלק מהתשלום בצמוד לשוויו של החמור, בלא קשר לשאלה אם יצא החמור מהנהר או לא. כך נראה לדייק גם מדברי המאירי, האומר שבעל החמור זכאי לתשלום על החמור, שהרי לא התעצל בהצלתו, היינו טרח בהצלתו. ממילא משמע שהתשלום הינו על ההצלה, ולא על החמור.

5. יכולת תביעת הניזק את חברת הביטוח של המזיק באופן ישיר

ע"פ דברי המהרש"ם הנ"ל, נראה שכשם שחברת הביטוח יכולה לעשות דין עם המזיק באופן ישיר, למרות שאין להם כל קשר ישיר עם המזיק, שהרי לשיטתו הנכס הניזוק שייך לניזק ולא לחברת הביטוח, כך גם יכול הניזק לתבוע ישירות את חברת הביטוח של המזיק, ואין צורך לתבוע את המזיק, שהוא יתבע את חברת הביטוח שלו. אולם יש שהקשו, שהרי בהסכם בין המזיק לחברת הביטוח שלו, לא מובא למי מתחייבת חברת הביטוח. משום שהחברה מתחייבת לפצות כל נזק שיגרם המזיק, אך בעת חתימת ההסכם, לא ידוע למי יגרם המזיק נזק, וממילא אין תוקף לתנאי זה עליו חתמו המזיק וחברת הביטוח שלו, משום שאנו נוקטים להלכה שאין ברירה, כלומר ישנו צורך שבעת החתימה על ההסכם, יהיה ברור למי משלמים. בנוסף לכך יש לכאורה בהסכם זה חיסרון של התחייבות על דבר שלא בא לעולם, שהרי הנזק טרם בא לעולם. ניתן לשאלה תירוצים שונים. אולם ע"פ מה שאמרנו נראה שהדבר פשוט. לשיטת הרי בשמים הנ"ל, חברת הביטוח המבטחת ביטוחי צד ג' למיניהם, למעשה קנתה את הידיים של המזיק, או את רכבו לעניין נזקים, וממילא היא הבעלים של הרכב/ידיים לעניין חובת תשלומי הנזק לכל דבר ועניין. התירוצים האחרים אכן נצרכים לדעת האור שמח והמהרש"ם, אשר אינם סוברים שהניזק מוכר את הנכס לידי חברת הביטוח לעניין חובת תשלום הנזקים.

6. חיוב תשלומי הנזק על המזיק וחברת הביטוח בחבלה גופנית לשיטת הרי בשמים

הפוסקים מבחינים בדיני נזק אשר מעורבת בתשלום הנזק חברת ביטוח, בין מצב בו ישנו עיסוק בנכסים שניזוקו, לבין מצב בו ישנה חבלה בגוף, אשר בה, מעבר לתשלום הנזק, ישנה חובת ריפוי, וגם חובה זו הינה נחלתה של חברת הביטוח. בעוד שבנזק ברכוש ברור שחובת התשלום הינה על הרכוש שניזוק ותו לא, אומר הקובץ שיעורים, שבנזק גופני ישנם שני מרכיבי חיוב לתשלום על הריפוי. חלק אחד הינו זהה לתשלום הנזק ברכוש- תשלום על עלות הריפוי. אולם חלק נוסף הינו עצם חובת הריפוי, בלא קשר לעלותה ולתשלום הממוני אשר מחויב בה המזיק-החובל. ע"פ דברים אלו נראה, שגם לשיטת הרי בשמים בחבלה גופנית ישנו מצב בו יקבל הניזוק כפל תשלומים, משום שכאמור לעיל, כאשר שני התשלומים הינם על חובות תשלום אחרות לחלוטין, אין סיבה לומר שלא יקבל הניזוק כפל תשלומים. אלא שע"פ הדוגמאות לחילוק זה המובאות

בפוסקים, נראה שאין הפרדה לדברי הרי בשמים בין חובת התשלומים הנ"ל, משום שחובת התשלום מתפצלת לשני חלקים, רק כאשר חובת התשלום אינה לאדם אשר נחבל, כגון עבד שנחבל שתשלומו לרבו. אולם כאמור לשיטת הרי בשמים, כל גופו של אדם המבוטח כביכול שייך לחברת הביטוח. אלא שע"פ המקורות לעיל נראה, שגם לשיטת הרי בשמים, לא מכר הניזק את כל הרכוש המבוטח וכ"ש את גופו המבוטח לחברת הביטוח, אלא רק את יכולת גביית התשלומים, אך גופו והנכס עצמו המבוטחים, עדיין נשארים כל העת גם לשיטת הרי בשמים בידי הבלעדיות של הניזק. יסוד זה נראה בבירור מדברי הגמ', המביאה כמקור לדין זה את השומר שקנה את החפץ עליו שמר, בכך שהואיל לשלם עליו ולא להישבע ולהיפטר. ממילא בהחלט ניתן לומר, שבחבלה גופנית יודה הרי בשמים לשיטת האור שמח, שניתן לקבל כפל תשלומים בחבלות גופניות, אם אין סעיף בהסכם עם חברת הביטוח המונע זאת. אולם גם בחבלה גופנית, כל שאר ההשלכות ההלכתיות הנובעות ממחלוקת בין האור שמח להרי בשמים נותרו בעינן. משום שגם בחבלה גופנית בגוף מבוטח, סובר שו"ת הרי בשמים, שמכר המבוטח לחברת הביטוח את כל יכולת גביית התשלומים עבור החבלות שבגופו, על כל ההשלכות הנובעות מהבנה זו. ע"פ השותפות בבעלות בין חברת הביטוח לניזק, העולה מדברים אלו לשיטת הרי בשמים, ניתן להבין מדוע סובר שאדם המזיק לרכוש המבוטח נחשב הדבר כאילו לא הזיק כלל. שהרי ביחס לחובת התשלום על הנזק שביצע אינו חייב לניזק עצמו, אלא לחברת הביטוח שקנתה את יכולת גביית התשלומים מהניזק, לכן לא הזיק כלל לניזק. בדבר חובת התשלומים לחברת הביטוח, אין בכך תשלום על נזק, שהרי גוף הנכס וגופו של הניזק המבוטחים, כלל לא שייכים לחברת הביטוח אלא לניזק. וממילא התשלום אותו יתחייב לחברת הביטוח תלוי בהסכמים ובתאי הפוליסה של המבוטח וכאמור אינם על הנזק שנגרם.

7. חובת התשלומים על נזקים והמצווה להישמר מלהזיק בעידן הביטוחים

המחלוקת בין האור שמח לבין שו"ת הרי בשמים אינה מוכרעת להלכה ע"י אחרוני דורנו. במצב זה, כל צד יכול למשוך לכיוונים שלו, אם הינו מוחזק בממון. חברת ביטוח לפני התשלום, והניזק במידה והתשלום נעשה כבר טרם הדיון המשפטי. ע"מ למנוע מצב זה, שאין דין ברור בסוגיה כה שכיחה, ובשוק עתיר תקציבים כמו שוק הביטוחים במדינת ישראל, יש לחסום בהסכם הביטוח את כל הפרצות העוללות להיווצר עקב מחלוקת לא מוכרעת זו. כגון הדברים אשר הובאו לעיל, בדבר הצורך להוסיף סעיף בהסכם הביטוח, לפיו לא יהיה כפל תשלומים, וכן תנאים נוספים. הדבר נכון בתחומים נוספים אך ראוי שבעתיים בנידון דידן, משום שלכל הדעות, כל חובת התשלומים של חברת הביטוח אינה עקב הנזק שנעשה, עליו ישנה חובת תשלומים מן התורה, אלא עקב הסכם הביטוח עליו חתמו הצדדים, אי לכך, כל תנאי שיחתם בהסכם זה, הינו שריר וקיים. לכן יש לסתום פרצות אלו ע"י ברור תנאי עסקת הביטוח באופן ברור, שאינו משתמע לשני פנים. זאת ועוד, חברות הביטוח מביאות ברכה רבה לעולם הכלכלי, שהרי אדם אשר הזיק או ניזוק בסכומי עתק אין בד"כ באפשרותו לשלם על הנזק שגרם או שנגרם לו. במקום נפילה תחת עול כבד של תשלומים, נכנסת חברת הביטוח ומסייעת לו באופן ניכר לעמוד על רגליו. אולם אליה וקוץ בה, בגלל שכחותם של הביטוחים בכל תחומי החיים בימינו, נוצרת זילות של ההישמרות מלהזיק, הישמרות שכפי שלמדנו בעבר מתחייבת מן התורה. שהרי אסור לאדם להזיק גם אם פטור מהתשלומים, כפי שנהוג היום בעידן הביטוחים. ע"כ ראוי לראות כיצד ניתן לצמצם ככל הניתן זילות של רשלנות בהזיק והיזקים במזיד, כתוצאה מהעובדה שאין על המזיק חובת תשלום, וממילא ישמר פחות מלהזיק, כפי שמתחייב ממנו מדיני תורה. ניתן כאמור לעשות זאת, ע"י הכנסת סעיפים בהסכם הביטוח, אשר יתנו את ההשתתפות חברת הביטוח בנזק הנגרם, בהוכחה משמעותית שהניזק והמזיק אכן נשמרו כראוי וכמצופה מלהזיק. כל זאת כאמור, ע"מ להחזיר את ההרתעה שהייתה בדבר האיסור מלהזיק טרם עידן הביטוחים, בדמות החובה לפצות את הניזק על הנזק שנגרם לו.